

Szócsné Gazda Enikő

A ZATHURECZKY CSALÁD SZÉKELYFÖLDI ÁGA A 19. SZÁZADBAN. GAZDASÁG- ÉS MENTALITÁSTÖRTÉNETI VÁZLAT¹

Bevezetés

Háromszék és Bardoc fiúszék, majd Háromszék vármegye történetében a Zathureczky családnak kiemelten fontos szerep jutott. A felvidéki származású, ott elszegényedett nemesi család egyik ága a 19. század elején telepedett meg térségünkben, és itt tágabb értelemben vett, nemesi honorácior² családként erősödött meg, majd számos tagja vált a vidék gazdasági elitjének és kulturális *intelligenciájának*³ tagjává. A napjainkra vidéküinkről eltűnt familia ismertetését azért éppen a Székely Nemzeti Múzeum évkönyvében teszem meg, mivel e család egyik tagjának – Csereyné Zathureczky Emiliának – a nevéhez fűződik a Székely Nemzeti Múzeum megteremtése is.

A Zathureczky család valamennyi tagja írástudó, képzett ember volt, akik alkotó erővel vettek részt a vidék gazdasági és kulturális fellendítésében. S bár származásuk szerint nemesek voltak, életpályájuk már a szokványos honoráciori létforma volt: nem az örökölt felvidéki birtokaikból éltek, hanem a tevékenységükért kapott pénzt próbálták kamatoztatni, így a család életstratégiájában a honorárium vált főszereplővé. Gyors alkalmazkodó készségük révén viszonylag gyorsan (20–25 év alatt) teljesen elfogadta őket az új környezetük, integrációjuknak egyértelmű jele, hogy egyházi és világi funkciókat bíztak rájuk Erdővidéken, Háromszéken egyaránt.⁴ A 19. század közepi tevékenységüket elsősorban Zathureczky István családjának a sepsiszentgyörgyi állami levéltárban lévő levelezése alapján próbálom rekonstruálni és szűkkörű tanulmányban ismertetni.⁵ A több mint 400 ívnyi levél elsősorban a Székelyföldre beköltözött második

generáció beszámolóiból áll, amelyeket szüleiknek, illetve a testvérek egymásnak írtak. Tanulmányomban a levelezés tartalmi vonatkozásait vizsgálom, a család életkörülményeit, mentalitását, kulturális szintjét igyekszem megragadni az írott beszámolók alapján. Meggyőződésem, hogy több hasonló esettanulmány publikálása szükséges még ahhoz, hogy a székelyföldi társadalom működését, a változások mozgatórugóit megismerhessük, megérthessük és általános következtetéseket vonhassunk le.

A felvidéki, zaturcsai származású Zathureczky családnak két tagja telepedett le a 19. század elején Háromszéken. *Ferenc* Papolcon választott magának lakhelyet és szerzett jelentős vagyont.⁶ Testvére, *id. István* 1817-ben a mezőtelegdi származású, de már Olaszteleken élő Tasnádi Nagy Juliannát vette feleségül, és ezzel kiszakadt felvidéki környezetéből. Az elszegényedett nemes Zathureczky István az 1820-as évektől egyre több székelyföldi és belső-erdélyi nemes bizalmát nyerte el, elsősorban uradalmi intézői funkciók elvállalásának köszönhetően. A szétszórt birtokok szakszerű gondozásához, felügyeletéhez kevesen értettek ekkoriban Erdélyben. A hiányt elsősorban a mezőgazdasági termelés természetes jellegével, és az árutermelés lassú térnyerésével magyarázza a szakirodalom. A jószágigazgatók korábban egyszerű végrehajtók voltak, akik a jobbágyoktól a robotmunkát számonkérték, és csupán „a piacra termelő mezőgazdasági nagyüzem megjelenése, vagyis a majorsági gazdálkodás kialakulása teremti meg a mezőgazdaság értelmiségi szükségletét”.⁷ Az erdélyi szakemberhiányt még inkább fokozta a mezőgazdasági szakiskolák számának korlátozottsága és

¹ A tanulmány egy tágabb, nyolc család levéltárát vizsgáló nagyobb feldolgozás része, amely az MTA Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíjprogramjának támogatásával készült. A támogatást ezúttal is köszönöm.

² A *honorácior*-réteg kérdéséhez lásd KÓSA László 2001, 42.

³ Az 1870-es évektől a helyi sajtó gyakran Háromszéken is *intelligenciaként* nevezi meg azt a réteget, amely a kultúrára is áldozott.

⁴ Erdővidék és Háromszék elkülönítését azért tartom indokoltnak, mivel a Zathureczkyk is következetesen elkülönítették a kettőt. Barótról „bementek” Háromszékre, Mezőtelegről hazalátogattak Erdővidékre és Háromszékre. Ezt Miklósvárszék sajtós státusa magyarázza. Erdővidék két részből tevődött össze: egyfelől Bardoc fiúszékhez tartozott, amely Udvarhelyszék része

volt, másfelől Miklósvár fiúszékhez, amely Háromszékhez tartozott ugyan, de mint az „egyesült Háromszék és Miklósvárszék” sajtós komponense.

⁵ A Székely Nemzeti Múzeum levéltárával került át ide, 1961-ben. Levéltári munkám során elkezdtem e családi levelezés forrásközléssé való előkészítését. Ezt azért tekintem fontosnak, mivel az 1848 utáni és kiegyezés korabeli Székelyföldről nagyon kevés forrás látott eddig napvilágot.

⁶ Pálmay József szerint Háromszéken István telepedett meg, aki 1817-ben jött Olasztelekre (Udvarhelyszék), és „ott, valamint Baróthon szép kiterjedésű birtokokat szerzett. Később megyei táblabíró és Jurum inspector volt”. (PÁLMAY József 1901, 477.)

⁷ BENKŐ Samu 1956, 121.

az abban tanuló ifjak kis száma. A 19. század elején még csupán a szarvasi gazdasági iskola, a nagyszentmiklósi földműves-iskola, valamint a keszthelyi Georgicon képezte a gazdálkodáshoz értő szakembereket.⁸ Ezen iskolák matrikuláinak kiadatlansága miatt egyelőre további levéltári kutatást igényelne, hogy Zathureczky István végzett-e gazdasági szakiskolát, vagy például a háromszéki Wesselényi-birtokok intézőjeként, a zsigó uradalomban szerezte meg a kellő ismereteket.⁹

Zathureczky István e hiányszakma kitűnő művelőjévé vált tehát, aki a birtokkezelésben járatan özvegyasszonyoktól, elvált hölgyektől sorozatosan kapta meg a *birtokdirektori* megbízásokat. Az 1820-as évek végén a nagyajtai Cserey Anna például „pereit folytatására és élete fenntartására” többször kölcsönzött tőle pénzt, s mivel birtokpereit vesztésre álltak, szerre a kezébe adta azokat az olaszteleki és baróti telkeit, amelyeknek fenntartását teljesen reménytelennek látta. Zathureczky István pedig élt a lehetőséggel, hogy a reményvesztett özvegytől akár hosszú távra is bérbe veheti ezeket.¹⁰ 1828-ban a Magyarországra szakadt vargyasi Danielek,¹¹ 1830-ban az ezekkel házastársi kapcsolatban lévő Wesselényiek bízták rá udvarhelyszéki és miklósvárszéki birtokait, mivel maguk képtelenek voltak azok felügyeletére.¹² 1831-ben a Szentkeresztyek és Mikesek a Fehér vármegyében lévő birtokaik zálogból való kiváltására is tőle kölcsönöztek pénzt, és mivel a kölcsön visszatérítésére nem láttak esélyt, ingyenes használatra a Zathureczky István kezébe bocsátották a földeket és az elhanyagolt épületeket.¹³ 1838-ban egy boríték címzése szerint már „Mlsgs Gróf Haller László Generális és Grof Kálnoky György Ó Nagyságok Jószágai tellyes hatalmu Igazgatója” volt,¹⁴ aki például a Haller Pál adósságai fejében a „Portzellán Fábrikás Anstett Armand” által lefoglalt mezőtelegdi Haller-birtokok visszaváltásával kísérletezett.¹⁵ Jó gazdaként Zathureczky tudta, csupán akkor van esélye arra, hogy jövedelmezővé váljanak a birtokok, ha gyorsan termékennyé teszi a földeket, lakhatóvá és kihasználhatóvá az építményeket. Ezért a harmincas évektől kezdve már további lépéseket tett: egyes gondnokságokat földbérelésekkel vagy zálogba vételekkel cserélt föl. Vargyasi Daniel Polixéna és Daniel Borbála például 1828-ban megjegyezték, hogy birtokaikat

„Zaturcsai Zathureczky István Úr részszerint maga, részszerint fogadott Tisztartók által a gazdálkodásra nézve szinte tiz esztendő el forgása alatt adminisztrálván, ...most a Jószágának nagy részét maga Személyére Árendába ki vette”.¹⁶ 1831-ben a Cserey Anna baróti jószágát 32 esztendeig zálogba vette, 1010 váltó forintot fizetve érte. Céljai elérése érdekében gyakran vett fel hiteleket is: az egyházi kölcsönök mellett a kolozsvári,¹⁷ majd udvarhelyi kollégiumi alapokból is kölcsönzött pénzt, melyet kamatostól határidőre megfizetett,¹⁸ így megbízhatóságának hamar híre ment. A gyorsan rendbeszedett birtokok ugyanakkor azt jelezték a tulajdonosoknak is, hogy érdemes szerződést kötni a felvidéki ismeretlennel: romos kúriák helyett ragyogó épületeket, terméketlen földek helyett termővé tett területeket kaptak vissza. És ámbár – Daniel Polixéna levele szerint – az 1848-as forradalom körülményei „Erdélyt, s illetőleg a Székely földet is nagy mértékben meg rázkodtatták, s a földes úri birtokjogokat is, communismusi elveken sértették”,¹⁹ a Zathureczky István kezében továbbra is megmaradt birtokok arról tanúskodtak, hogy a családja politikai meggyőződése ellenére is őrizte, rendezte a rábízott idegen telkeket.

A birtokok igazgatása nem pusztán a tisztartók tevékenységének felügyeletében, a munka megszervezésében merült ki. A direktor bonyolította az érintett családok földcseréit, birtokpereit, a termények értékesítésének nehéz feladatát is. A birtokok közti fásztó ingázásnak nem pusztán árnyoldalai voltak: Zathureczky István tisztában volt azzal, hol volt rossz termés, tehát hol értékesíthető jobb áron a gabona, de azt is számontartotta, mikor érdemes az állathízlással foglalkoznia, mert jó áron vásárolják a sertést, illetve mikor kell gyorsan túladnia rajtuk. Nagy szüksége volt a sorozatos megbízásokra és a meghitelezett bizalomra. 12 gyermeke volt, akiknek ruházása, ételmezése, hozománnyal, házzal, telkekkel való ellátása nagy gondot okozott. A gondos apa tudta, hogy családjának akkor van esélye a felívelő életpálya tartására, ha gyermekei is becsületes és megbízható emberek maradnak. Ezért szigorral, de szeretettel nevelte őket.

A birtokgondnokság óriási energiákat vitt el, de úgy tűnik, meghozta a kívánt eredményeket: id. Zathureczky Istvánnak sikerült szűkös olaszteleki birtokai mellett baróti, nagyajtai, oltszemi ingatlanokat

⁸ Uo., 123–125.

⁹ Benkő Samu szerint Wesselényi báró minden jószágában általa taníttatott és kiképzett gazdatisztek álltak, akiknek képzését Kelemen Benjámint biztosította. (Uo., 132.)

¹⁰ SÁL, Fond 64, Fasc. III, 133, illetve 180–181.

¹¹ Uo., 135.

¹² Uo., 177.

¹³ SÁL, Fond 64, Fasc. III, 184. Nincs pontosítva, hogy Alsó- vagy Felső-Fehér vármegyei birtokok.

¹⁴ Uo., 256.

¹⁵ Uo., 276.

¹⁶ Uo., 135.

¹⁷ Uo., 93.

¹⁸ A Zathureczky család levéltárában több nyugta van a kölcsönök visszafizetéséről, egyik kedvenc kölcsönző helye az udvarhelyi kollégium volt, ahol saját nyomtatott nyugtákkal ismerték el az érdekes befizetését. (Például Uo., 371.)

¹⁹ Daniel Polixéna levele Zathureczky Istvánhoz, 1850. (Uo., 393.)

vásárolnia, a gondnoksága alá vont épületek bérbeadásából gyermekeit tisztességesen taníttatnia. De nem pusztán stabil anyagi hátteret sikerült teremtenie, hanem ugyanakkor olyan széles társadalmi kapcsolathálót is, amely pozíciói megszilárdulásához és gyermekei karrierjének elindításához egyaránt szükséges volt. Pusztán a birtokok révén is szorosabbra fűzte kapcsolatait fő- és középnemesi családokkal, és ez később gyermekei házassági politikájában is megmutatkozott. Lányai közül Emília a Cserey János, Mária a Szentiványi Ignác felesége lett, a kufsteini rabságban lévő István kiszabadításáért pedig egy Kornis grófnő kért kihallgatást a királynál. Fiai közül másrészt a Partiumban letelepedett Gedeon a Wesselényi-birtokok híres mezőgazdászának, Kelemen Benjáminnak a lányát, Polixénát vette nőül, így közvetlenül Kelemen Benjámint felügyelete alatt mélyíthette tovább gazdasági ismereteit.

Gedeon (1817–1873), a legidősebb gyermekről (a levelezésben Gida) viszonylag keveset tudunk, mivel Mezőtelegden telepedett le, ahol átvette anyja őseinek birtokait. Levelezésének szűkös utalásai ugyanakkor azt jelzik, hogy – apja mintájára – az idegen birtokok adminisztrálásával is kísérletezett. A Kornis család birtokdirektoraként vagyona egyre gyarapodott, annak ellenére, hogy a Kornisok zűrés pénzügyeiről nem egy levelében tett említést.

Lajos (1819–1855) életéről alig tudunk valamit, gyászjelentőjében páratlan szorgalmú gazdaként, szilárd jellemű hazafiként, buzgón vallásos jótevőként búcsúztak tőle szerettei.²⁰ Leveleit hol Homoródszentmártonból, hol Barótról keltezte, amely azt jelzi, hogy birtokainak gondozójaként a kétlaki életmódot kellett felvállalnia. Lajos leányai közül Kelemen Lajosné Zathureczky Berta a kor megbecsült írónőjévé és zeneszerzőjévé vált. Intenzív közéleti tevékenysége révén Sepsiszentgyörgyöt kiemelte a sűrű és eseménytelen kisvárosi kultúranélküli életből: a Jótékony Nőegylet elnöke, a Magyar Dalárda létrehozója lett.²¹ Számos műsoros estélyt rendezett, és hozzájárult a Jókai-kultusz székelyföldi elterjesztéséhez.

Iff. István (1821–1858) jogi végzettséggel 1841-ben katonai pályára lépett. 1845-ben hadnaggyá léptették elő, majd az 1848-as forradalomban való aktív részvételéért 1849-től 1856-ig kufsteini rabságban volt. István naplóját,²² valamint a kolozsvári levéltárban található leveleit²³ már publikálták, így katonai tevékenységét számontartja a szakirodalom. A Székely Nemzeti Múzeumból a sepsiszentgyörgyi

állami levéltárba került, eddig publikálatlan, 1850-es évekbeli, fogságból írt leveleiből látható, hogy a nagyon egészségtelen levegőjű börtönbe 5-6 fajta újságot járatott, és német nyelvű gazdasági könyvek jegyzetelésével töltötte idejét. A fogság muzsikálási kedvének sem szabott gátat: Innsbruckból hozatott hegedűn játszott.²⁴ Atyjával együtt Erdővidéken virágzó mintagazdaságot teremtett. Életpályájának ígéretes ívelését a fogságban szerzett betegsége kettétörte, mindössze 37 évesen, 1858-ban elhunyt.

A korán elhunyt *László* (1830–1869) szeszgyárat működtetett Baróton.²⁵

Károly (1832–1889) a forradalmat követő időben a bajorországi 62-es számú, Lajos hercegről elnevezett gyalogezredben szolgált. A sepsiszentgyörgyi állami levéltárban őrzött élményszerű útleírásai azt jelzik, hogy írói tehetséggel megáldott egyéniség volt, aki akár az utazási irodalom egyik jeles képviselője is lehetett volna. Mégsem az írói pályát választotta magának, hanem katona lett, aki a hadseregben találta meg a hivatását. 1851 márciusában keltezett levelében jelezte szüleinek, hogy „a mai napi parancs következtébe, hadnagynak a regimentbe 14 magamalmal ma neveztettem ki, rangom s gasim 1 Decembertől fogva van s fog leni”.²⁶ Leveléből a neoabszolutista korszak hadtörténete is jól nyomon követhető, hisz ott van a krími háborúban, a Garibaldival vívott harcokban, végigjárja Horvátországot, Galíciát, Ausztriát, Itáliát. Levelében árnyaltan írta le a változatos tájakat, városokat, építészeti emlékeket, életmódot. Mentalitása nem csupán irodalmi igényű leveleiből, de műgyűjtéséből is nyomon követhető. Károly a család egyik sokat emlegetett, központi alakja volt. Értelmes tanácsaival irányította testvérei tevékenységét is, önzetlen segítségeivel mindig jelen volt, ha bajba jutott a család valamelyik tagja, de ő látja el tanácsokkal nényét, Emíliát a Székely Nemzeti Múzeum alapításának éveiben is.²⁷ Tragikus halála megrendítette a székelyföldi elitet (olyan parancs végrehajtását bízták rá, amelyet magyar szempontból nem tartott végrehajthatónak, ezért főbe lőtte magát).²⁸

József (1834–1909) ifjúkorában a család problémás tagjainak egyike volt, akinek felelőtlen adósságai időnként gondot okoztak szüleinek. Az 1850-es években Bécsben kereskedősegédként tevékenykedett,²⁹ és az ottani tapasztalatok megváltoztatták kezdeti könnyelmű életvitelét. Nagyjait hazatelepődését követően ugyanolyan jelentős mintagazdaságot alapított, mint testvérei és szülei.³⁰ Halálakor az Erdővidéki

²⁰ SzNM, Kt, Gyászjelentő-gyűjtemény.

²¹ TIBOLDI Zoltán 2003.

²² HERMANN Róbert 1997.

²³ DEMETER László 1999.

²⁴ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 39.

²⁵ A szeszgyárról lásd később.

²⁶ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 3.

²⁷ BOÉR Hunor – BIRÓ Rózsa 2002, 9, 29, 42–43.

²⁸ ZATHURECZKY Miklós 1941, 36.

²⁹ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 113–114v.

³⁰ PÁLMAJ József 1901, 478.

Református Egyházmegye mint főgondnokát bűcsúztatta.³¹

Gábor (1839–?) mosonmagyaróvári gazdasági tanulmányok után atyja mellett, Baróton telepedett le, ahol elkezdte egy sörgyár működtetését. Atyja halála után ő lett a baróti és olaszteleki gazdaság mindenese.

Gyula (1840–1924) jogászi végzettséget szerzett Kolozsváron, majd pedig Háromszék ipartörténetének egyik fontos alakjává vált. Fiatalkorában Papolcon telepedett le, családi kapcsolatai révén az ottani nagybátyja (Ferenc) tekintélyes birtokai jutottak a kezébe. Bár a család a kezdeti tékozló életmódja miatt nem sok reményt fűzött ahhoz, hogy szerencsés élet-pályája lesz, a 19. század második felében a környék gazdasági vezető rétegébe került. Papolcon gőzszesz-főzdet (szeszgyárat) alapított, amelynek romjai még az 1950-es években is láthatók voltak.³² Az 1880-as években neve a papolci hatalmas, 8000 holdas erdő-birtoka elidegenítése miatt került be a köztudatba: tettével hozzájárult Háromszék legnagyobb mérvű erdőkitermelési munkálatainak (a Horn-féle fűrész-üzemeknek) a beindításához, róla nevezték el a későbbi Kommandó melletti Gyulafalva ipartelepét.³³ Az 1890-es években szeszgyárát Baróton említették, és további kutatás állapíthatja meg, hogy a papolci gyárat költöztette-e át, vagy pedig a László üzemének működtetését vette át.³⁴ 1893-ban a Háromszék-megyei Iparfejlesztő Bizottság tagja volt, ekkor már nagybirtokosként és takarékpénztári igazgatóként tartották számon.³⁵ Tevékeny részt vállalt a vasútépítési munkálatok szervezésében is, amely fontos impulzust adott a háromszéki ipar fejlesztésének.

Id. Zathureczky István lányai közül *Emília* volt a legidősebb (1824–1905), ő is a háromszéki, egyáltalán a székelyföldi kultúra és közélet kiemelkedő személyisége. A sepsiszentgyörgyi és a kézdivásárhelyi Jótékony Nőegylet elnöke és lelkes pártolója volt. Legjelentősebb megvalósításának a Székely Nemzeti Múzeum létrehozását tartjuk.

A levelekből még *Máriát* (1829–1909), Szentiványi Ignác feleségét lehet jobban megismerni, mivel számos – Károlyhoz intézett – beszámoló megfogalmazója volt. Részletes írásaiból megismerkedhetünk a lakáskörülményeivel, mindennapi foglalatosságai-val, csakúgy, mint a házban lévő könyvekkel, kottákkal, a család múzeumpártoló tevékenységével.

Lujza és *Júlia* csupán említések révén ismert a levelezésből. Júlia Boér Albert feleségeként a levelezés ideje alatt Fogarasföldön telepedett le, nehéz anyagi

körülmények között töltötte életét. Lujza fiatal lányként jelent meg a levelekben, az órála szóló beszámolók révén a háromszéki, erdővidéki bálók világába is betekintést nyerhetünk.

A család életét és mentalitásának alakulását erőteljesen befolyásolta az intellektuális beállítottság. Ifjabbik István a kufsteini fogságban naplót vezetett. Hazatérte után nagyméretű könyvtárat rendezett be magának, elsősorban könyveket, nyomtatványokat és kéziratokat gyűjtött, amelyeknek rendszerezését, csoportosítását maga végezte el. 1857-ben, alig 36 évesen már ezt írta Károly testvéreinek: „A' Könyvtárba van 1172 darab Könyv, még csak a kéziratok 's aproságok elrendezése van hátra, ez is ha a' munka idő meg nem lep, megtörtént volna”.³⁶ István tudatosan gyűjtött. Tudta, hogy a nagyon fontos könyvekből érdemes akár két darabot is beszereznie, mivel azokkal a későbbiek folyamán cserélni is lehet, és ezáltal tovább bővíthető a könyvtára: „minden munkából csak egy egy példányt helyezek a' könyvtárba holott némely meg van 2–3 példányban. Az ilyesekkel cserélek olyakat minők nekünk meg nintsenek”.³⁷

A család más tagjai elsősorban újságokat járattak, és ezek olvasásával művelték magukat. 1855 márciusában Szentiványiné Zathureczky Mária beszámolójából tudjuk, hogy „olj sok jo olvasni valoink volnának, lapokat is tobet járatunk, ugy mind a Magyar Sajtót, K(olozsvári) Közlönyt, Délibábot, Vasárnapi Lapot és Kertész Lapot”.³⁸ Zathureczky Károly büszkén írta 1857-ben: „Én most a Budapesti Viszhangot hozattam, hogy így valami magyar is legyen, olvasásom és tudomásom a magyar irodalomról. Hasonlólag ezután kapni fogom minden holnapba egy kötetét a Triester Familienbuchnak, nagyon szép három atzél metzéssel és elbeszélésekkel, így egy éven át kapni fogok 12 kötetet 36 atzél metzéssel”.³⁹ Néhány hónappal később újabb könyvek, folyóiratok rendeléséről szól a levele: „Ignácz írja soraiban, hogy a Magyar országi tsaládokrol egy munka jelenend meg, ezet bár Barotra vagy pedig ha lehet ti hozasátok meg, én magam is meg hozattám, de bizonytalan álomásaim miat nem tehetem. Én jártattam magamnak a Magyar Néplapot, az Illustrierte Welt, Familienbuch és (---)⁴⁰ nevü képes lapokat. Majd ebből egyet néked is fogok ajándékozni. Ha lehet hozassátok meg ezen Magyarországi családok könyvét, inkább én is potolom”.⁴¹

Károlynak bécsi tartózkodása idején kedvenc időtöltése volt a színházak, operák, múzeumok, gyűjtemények látogatása, friss élményeit azonnal ismer-

³¹ Zathureczky József gyászjelentője. (SzNM, Kt, *Gyászjelentőgyűjtemény*.)

³² BEDE Erika 2001, 71–72.

³³ GÖDRI Ferenc, ifj. 1899, 181.

³⁴ Uo., 179.

³⁵ Uo., 170.

³⁶ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 113–114.

³⁷ Uo., 109–110v.

³⁸ Uo., 78–79v.

³⁹ Uo., 106–107.

⁴⁰ Olvashatatlan bejegyzés.

⁴¹ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 120.

tette szüleivel, testvéreivel is. Valószínű, hogy a nívós gyűjtemények megismerésének hatására kezdte gyűjteni a régi pénzeket, nem kis összegeket fordítva a gyűjteménye gyarapítására, fejlesztésére. Kollekciónak katonai állomáshelyének folytonos változása közepette is gyarapította, és periodikusan – amikor veszélyeztetve látta a gyűjtemény sorsát – hazaküldte a szüleinek. 1855-ben már számottevő mennyiségű és értékű numizmatikai anyaggal rendelkezett, erre utal a Zathureczky Mária hozzá írt levele: „irtad volt édes Károljom hogy mily sok szép régi pénzt gyűjtötél én elége sajnáltam hogy nem nálam hadtad a' többi pénzeid azokat édes Atyus be adta a' leendő erdélyi Magyar Múzeumnak ugy a' pánczél ingetis ki is jöt még tavaly az erdélyi lapba, már ha tsak lehet nézünk aféle pénzt milyent irtál Török Ferenczétől, ezután vagy magadnál tartsd vagy ha haza jösz én jó gondját viselem”.⁴²

Hogy Károly gyűjtőszenvedélye nem csupán periodikus fellángolás, hanem tudatos, állandó jellegű volt, azt későbbi leveleiből is láthatjuk. 1859-ben egy, a szüleikhez írt levelében a következőképpen vall erről: „Most küldöm haza mit remélek levelemmel együtt kézhez kapandják jo Szülőim az én eddigi pénz gyűjteményemet külömbféle érmekből és emlékpénzekből. Körülbelül mint egy 1200 darabból áll. Én a postán küldöm, hogy biztosabban kézhez juthason. Az itteni körülmények kényszerítnek, hogy innen le küldjem. És könnyen egy haboru állhatnék bé a mi előre nem látható. Ez okból job ha othon marad. Én ezen gyűjteményemet nagy bajjal gyűjtöttem egybe, s egyszersmind le írása is készen volt mint egy 60 táblákban bé rakva, reméltem hogy én személyesen bé mutatandhatom. De most hoszasabb időre nints arra reményem. Ha a mi előre nem látható történnék valami velem a mi végzett határozattya – azon esetben ezen gyűjteményemet ajándékozák szülőim vagy az erdélyi nemzeti múzeumnak, vagy ha a museum létre nem jönne – egy vagy más oskolának egy szoval azon esetben rendelkezések alá maradand. Mostan pedig arra kérem jo Szülőimet hogy a pénzek ugy maradjanak, hogy bé pakolva le küldtem és ne bontodjék fel, mert könnyen elhányódhatnának”.⁴³

István és Károly levelei mindenképpen megerősítik, hogy az 1875-ben Imecsfalván megnyílt, nemsokára Székely Nemzeti Múzeum nevet nyerő gyűjtemény kialakulása nem érthető a családban szélesebb körben is jellemző, céltudatos gyűjtőtevékenység nélkül.

Ami Csereyné Zathureczky Emília gyűjtőtevékenységét illeti, a családi levelezés csupán 1869-től utal rá, és a lelkes beszámolók jelzik, hogy a család

menyire értékelt az újabb sikeres gyűjtéseket. Szentiványi Ignácné Zathureczky Mária így számolt be Károly testvérenek az egyik ritka relikvia megszerzéséről: „Mili Brassobol kapot egy lábön álo orát preventbe Benkő Sándornétól, volt egy Cserey kapitán ki Napoleon korába franczia haboruba részt véve, onan hozta már akor régiség oly alakja van mind egy szentségnek, mit a papok fel tartnak széle szép által tört munka szélönk(!) festve ezüst, sehol semi évszám, egy helyt repariert in Presburg. Mili a Múzeumnak fogja adni, nem jár mert sehol nem tudták meg javítani”.⁴⁴

A gyűjtés kezdetben az egész család körében az Erdélyi Múzeum számára történt. A Múzeum-Egylet tevékenységét nyomon követték, és a távolban élőknek is beszámoltak annak alakulásáról.

Mindezek az adatok jelzik, hogy a Zathureczky család nagy részének élete szorosan összefonódott a kultúrával. Az olvasás és írás, a gyűjtés és feldolgozás olyan belső igénnyé vált, amely egyengette az utat a család értelmiségi ágának kialakulása felé.

A család birtok- és lakásviszonyai, gazdálkodási habitusa

A felvidéki Zathureczky család két sarja éppen azért indult el Székelyföld felé a 19. század elején, mivel Zaturcsa környéki birtokaik megcsappantak, a valamikor igen jelentős család egyik ága teljesen elszegényedett. A Zathureczky Elek halálakor, 1854-ben keletkezett osztálylevél Zaturcsán nem terjedelmes birtokokat, pazar épületeket sorolt fel István és Ferenc örökségeként, hanem hatalmas adósságokat, amelyeket a fennmaradt javak árverése után sem sikerült törleszteni.⁴⁵ A háromszéki jövő sem kecsegtette Zathureczky Istvánt sokkal több reménnyel: 1817-ben, a letelepedés korában csupán Olaszteleken rendelkezett a feleség tulajdonát képező saját birtokokkal: egy közepes méretű, rozszant kő lakóházzal és az ehhez tartozó földbirtokkal. A saját örökséget ritkán emlegették, mivel az semmiképpen sem felelt meg a család nemesi múltjához, nagy hírnevéhez méltó reprezentációs igényeknek. A lakóházról például így írtak a testvérek egymásnak: „A felső házatt minden esetre egy két rend tsereppel fedesd bé mert más képpen az egész kő fal le fog válni. Egereket minden modon igyekez ki pusztítani a szobából és pintzéből, mert másképpen mindent tönkre tesznek”.⁴⁶ A család a tornácos, kőből készült olaszteleki saját lakot csupán időszakosan, a nyári munkaidő alatt lakta. A birtok tisztázatlan tulajdonviszonya, a családra

⁴² Uo., 79v.

⁴³ Uo., 185–186.

⁴⁴ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 354–354 verso.

⁴⁵ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 102–105.

⁴⁶ Uo., 375–376.

tornyosuló perek, a ház rossz állapota nem növelte, hanem csökkentette a Zathureczky család vagyonát. Az év nagy részében ezért még az ötvenes években is a baróti piacon bérelt házból keltezték leveleiket. Reális, mindennapi lakókörnyezetük tehát a más családok épületei voltak, akiknek birtokait Zathureczky István, az apa gondozta. A bérbe vett telkeket és épületeket ennek ellenére saját kényelmi szintjéhez szabottan modernizálta, hisz tudta, hogy a 3 vagy 4 évtizedes felügyelet alatt maga használja ezeket. Az idegen birtok rendezése mindig fontosabb szempont volt, mint a saját tulajdon modernizálása. Az 1850-es levelezésben olvashatunk először arról, hogy az olaszteleki ingatlanok rendezésére is időt és pénzt szánnak: „Sok az építés, most fel építünk a télen egy új Csürt a Csüröskertünkbe, ma fedik be veres Cseréppel. Ezután építjük az Grenzprocurátortól megvásárolt Udvar fel továbbá az Oloszteleki Udvarunkba egy fábol építendő lakházat veres cseréppel fődve. Ugy szintén a Malomkert előtti kis puszta a Kriptán belől ismét egy kertészházat,⁴⁷ hogy két őrző legyen. Éppen ma megy apánk le a hivatalhoz, ottan ismét egy új épületet akarnak át adni t. i. egy egyszerű börtön építést, és ezaránt fog egyezkedni”.⁴⁸

Zathureczky István 12 gyermekének lakásviszonyairól csak szűkszavú információink vannak. Mária, aki Szentiványi Ignác felesége lett, férje kisnyújtódi kúriájában élt. E lakás talán nem alkalmazkodhatott a kétraktusú háromszéki nemesi udvarházak méreteihez: Mária 1855-ben arról panaszkodott, hogy nem tud vendégeket hívni, mivel háza igen kicsi.⁴⁹ Emília a Cserey János feleségeként az imecsfalvi Cserey kúria lakója volt. Gyula az egyetemi éveit után nagybátyja papolci házában tevékenykedett, majd később Barótra költözött.⁵⁰ László számára Zathureczky István a Donáth család nagyjait kúriáját és birtokait vásárolta meg, egy 1859-es tudósítás szerint: „Atyusnak a Nagy Ajtai jóság dolgába sok akadályok merültek fel, de még is tsak megveszi Atyus pedig nem nagy kedvet mutat hozzá, igaz nem drága, mert most nyolcz ezer pengőn új pénzbe álapodtak meg”.⁵¹ A többi fiú: a korán elhalt István és Gábor a szülőikkel együtt élhettek Baróton, a levelezés ugyanis csaknem mindig egy lakásban tünteti fel őket. Ezek a viszonyok azt jelzik, hogy a Zathureczky család még képtelen volt a házasuló fiúknak saját tulajdonú házat biztosítani,

ezért részben a többgenerációs együttélési modellt alkalmazták a baróti telken.

A házak berendezésére vonatkozóan minimálisak az információink. A Zathureczky Mária nyújtódi kúriájába kerülő bútorzatról pár mondatos leírásokból értesülhetünk. Ő a Szentiványi Ignáccal való házasságkötése után, 1852-ben brassói asztalosokat keresett fel a vágyott diófa bútorok megcsináltatására, de végül a nagy áráktól megrettenve az olcsóbb falusi asztalosoktól való rendelés mellett döntött: „nem muszály hogy szalon butor legyen mind a milyenről Szebenből tudositotak, s aztis jonak látná ha nem akarunk hozatni, hogy azon Zaláni Asztalosal ki a Bartha Kláriét készítete, készitesünk, távolról sem jöne oly sokba s még is igen tsinosan dolgozik, igaz hogy töbnyire Juharfából de az is szép hisz a Gyárfásnéjé is a volt s megsem oly méreg drága mind a diófa. Én tudakoltam Bogdánál ezen asztalost s ő azt mondja, hogy dolgozik most is”.⁵² A nyújtódi kúria berendezésére még köntöstartó kasztent, fekete ládát, ékszerartó satult⁵³ szereztek be, de a család régebbi bútorai, bőrös kofferjei is szívesen látott bútordarabok voltak a berendezkedés első fázisában. A másik lány, Lujza hozományának bútordarabjait Kolozsvárról igyekeztek megrendelni: egy kanapé, 2 fotel, 6 szék, egy zsámoly, két ágy, 2 *schifonér*,⁵⁴ egy *stelás*,⁵⁵ két *nachtkasztli*⁵⁶ és egy asztal megrendelési áráról érdeklődtek a kolozsvári ismerősöktől.⁵⁷

Amennyiben a Zathureczky család lakáskörülményeit és házaik berendezési tárgyait áttekinjük, a szűkös felsorolásokból látható, hogy a családtól elvárt státus legtöbbször nem egyezett meg a ténylegesen elért státussal.⁵⁸ Zathureczky István sokgyermekes családfőként semmiképpen sem tudta tartani a felvidéki nemesi szintet. Székelyföldi lakókörnyezetével viszont éppen az volt a szerencséje, hogy a helybeli nemesek birtokviszonyaihoz kellett alkalmazkodnia. Mivel a székely nemesek kisebb uradalmakkal rendelkeztek, mint a felvidékiek, Zathureczky István könnyebben alkalmazkodhatott az itteni elvárásokhoz.

A birtok a honorációr tulajdonos kezében már nem pusztán az önellátást szolgálta, hanem olyan teher volt, amelyen kísérletezni lehetett. Tulajdonosai saját kreativitásuk próbájának tekintették azt, hogy mennyire tudják kihasználni birtokaik termelékenységét. A jól átgondolt munkaszervezés, a tervszerű

⁴⁷ Ez már baróti birtok, a ma Zathureczky-temetőnek nevezett régi, nem római katolikus temető mellett.

⁴⁸ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 109–110v.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ A levelezés nem jelzi, hogy fenntartotta-e a papolci szeszgyárat és birtokokat is, vagy költözködése végleges lakhelycseré volt.

⁵¹ Uo., 183.

⁵² Uo., 29.

⁵³ Kis doboz, a mai skatulya megfelelője, régies nyelvhasználatban.

⁵⁴ Ruhásszekrény.

⁵⁵ Könyves- vagy másfajta polc.

⁵⁶ Éjjeli szekrény.

⁵⁷ Kelemen Benő levele Zathureczky Istvánhoz, 1855. november 3. (SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 84–85.)

⁵⁸ Az elvárt és elért státus elkülönítését Raplh Linton terminológiája alapján teszem. (Vö. LINTON, Ralph 1997, 297–269.)

gazdálkodási habitusok sok esetben csodákat műveltek, főleg Székelyföldnek ezen a részén, ahol a szisztematikus kertművelésnek nem voltak meg korábban az alapjai, és a gyümölcsstermesztés is – néhány kivételtől eltekintve – az őshonos, igénytelen fajok és vadoncok ültetésére korlátozódott.⁵⁹ A gyümölcsfák oltása a filoxeravész elleni küzdelem időszakáig (1880-as évekig) különlegesen értékes és ritka tudománynak számított, művelőit őszinte tisztelet övezte.⁶⁰

A mások birtokait gondozó és irányító idősebb Zathureczky István e ritka tudás ismerője volt, aki az évtizedes gazdálkodása és a kora birtokgondozóival való kapcsolatai során hatalmas tapasztalatot szerzett. Fia, ifj. Zathureczky István, mint már említésre került, nem pusztán édesapja mellett sajátította el a gazdálkodást, hanem ismereteit német és magyar szakmunkák olvasásával is mélyítette. 1852-ben a kufsteini fogságból írt levelében részletesen beszámolt e tanulmányairól: „Ezután szándékom újjból is Gazdászati könyvet hozatni, ezelőttis azokat olvasgatám inkább és magamnak sok apro jegyzéseket huzzék ki belőlök. A Komlómívelést sajátomátevém megpróbálunk Baróton is termesztetni, valamint a Kertészetből is sokat jegyzék ki. Node mind erről hová hamarabb személyesen beszélgetünk”.⁶¹ Az ismeretek elmélyítése nemcsak időszakos fellángolása, de állandó igénye volt az ifjabb Istvánnak. A kufsteini vár nedves és egészségtelen környezetéből 1853 nyarán is így írt atyjának: „Ha egy jo gazdasági referense volna jo atyámnak, sokat kérdezősködném egyről is másrol is a Gazdászati körül, de így jo atyámat nem fárasztom a nékem valo irással”.⁶² Zathureczky Mária férje, Szentiványi Ignác szintén a szakszerű kertészet meghonosításán fáradozott, ennek érdekében nem pusztán kertészt alkalmazott, de nyújtódi házába járatta a *Kertész Lapok* című újságot is.⁶³ A gazdálkodás tehát ugyanolyan, fejleszthető tudás volt a Zathureczkyk szemében, mint a zenélés vagy az írás, avagy a régiségek gyűjtése: szakkönyvekből tanulható, a tapasztalatok megosztása révén továbbfejleszthető foglalatosság lett, olyan időtöltés, mellyel a család reprezentációs igényeit kielégíthette, és a kreativitását próbára tehetette.

Az 1844-ben megalakuló Erdélyi Gazdasági Egylet vezetősége rögtön az egylet megalakulása után elhatározta, hogy Kolozsvár határában egy mintagazdaságot alapít.⁶⁴ Az eszme nagyon hamar visszhangra talált és továbbterjedt, a 19. század második felében Székelyföldön is kialakult az a felelős birtokos réteg, amely fontos feladatának tekintette a mintagazdaságok

megteremtését, az ezekben való gyümölcsnemesítést és a bevált fajok elterjesztését, ezáltal is a vidék gazdaságának fellendítését. Éppen a Zathureczky család levelezéséből tudunk arról, hogy a Háromszék-szerte egyre több helyen feltűnő mintagazdaságok nem a főnemesi családok egymással való öncélú versengésének eredményei, hanem tudatos népnevelési szándékkal hozták létre őket. 1855 márciusában Szentiványiné Zathureczky Mária beszámolt arról, hogy a böjt alatt Sepsiszentgyörgyön a Szentkereszty báró elnöklete alatt „egy nagyszerű gyűlés” volt „gazdasági ügybe”, amelyen elhatározták egy mintagazdaság felállítását, és ennek a célja az lett volna, hogy legyen hely, „hol a gazdák képződjenek”.⁶⁵ Tudjuk, hogy a gyűlést rögtön követően a Szentkereszty család létre is hozta a várhegyi és a tamásfalvi mintagazdaságát, ahol nem pusztán szakkertészeket alkalmaztak, de Háromszéken csaknem elsőként cséplőgépet is használtak, a megtermelt gabona felhasználására izraelita szeszfőzőt alkalmaztak, és a szék területén nagy kapacitású malmokat indítottak be.⁶⁶ A Szentiványiné lelkese-dése mindenképpen jelzi, hogy a Zathureczky család körében nem maradt visszhangtalan ez a „nagyszerű” ötlet, két esztendővel később, 1857-ben ugyanis már Baróton és Olaszteleken párhuzamosan kezdte Zathureczky István is kiépíteni a saját mintagazdaságát. A felvidéki származású család bizonyára már eleve fogékonyabb volt a nagyarányú gyümölcsstermesztésre: Észak- és Nyugat-Magyarországon már a 19. század első felében Ausztria felé irányuló nagymérvű gyümölcskereskedés folyt, ennek köszönhetően kialakult az igény a gyümölcsfatelepitésekre, valamint a korábbi fajok felváltására.⁶⁷ A Zathureczky család a hatásosabb és szakszerűbb gyümölcsstermesztés megvalósítása céljából a század közepén már kertészt is alkalmazott, aki teljes munkaidejét a kert gondozására tudta fordítani. 1857-ben ifjabbik Zathureczky Istvánnak egy testvéréhez írt leveléből érzékelhető az, hogy a nagy méretű gyümölcsös telepítése már nem pusztán a családi igények ellátását célozta meg, a faiskola meghonosítása és a szakszerű oltási munkálatok a környék egyre növekvő igényeit is elláthatták. A 19. század derekán a Zathureczkyk csemetésén kívül nincs tudomásunk más faiskola működéséről Erdővidéken. A gyümölcsös megteremtése, a faiskola létrehozása bizonyára válasz volt az Erdélyi Gazdasági Egylet intenzív népszerűsítő- és reklámpolitikájára, amelynek köszönhetően feltehetően nőtt az igény a gyümölcsnemesítés iránt. A mintagazdaság, a gyümölcsös megteremtése tehát – akárcsak a birtokdirek-

⁵⁹ A kevés kivétel közt tartjuk számon a főnemesi családok – például a Szentkeresztyek – mintagazdaságait, gyümölcsöseit.

⁶⁰ CSOMA Zsigmond 2005, 183.

⁶¹ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 39.

⁶² Uo., 54–55.

⁶³ Uo., 79.

⁶⁴ BENKŐ Samu 1956, 131.

⁶⁵ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 78–79v.

⁶⁶ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2011, 25, valamint 75–85.

⁶⁷ CSOMA Zsigmond 2005, 186.

tori tisztségek felvállalása – a család népszerűségének, ismertségének növekedését, de az egyéni érdekeken túl a vidék gazdasági fellendítését ígérte. A Zathureczkyek gyümölcsöse a térség viszonylatában eléggé nagyméretű lehetett, erre utalnak a Zathureczky István levelei: „Az idén ki ültettünk oltoványt medgy, som, hárs, nyár ’s más fákat ezerezen felül. Oltottunk Cseresznyét 300-at, körtve, alma, barack, szilvát csak 200 körül, mert a meleg idő járás hamarabb ki fejté a’ fák tevékenységét a szokotnál. Vadfákat csak 30 darabot tudék bé oltani, a’ többit el ültetni az oskolába. Szerencsétlenségünkre éppen most tavasszal – midőn legtöbb és sürgősebb dolgunk let volna – betegedett meg Bogdán György kertészünk, és lehetetlenség vala nekem a sok szándékolt munkákat el végezni. Az új foglalás a hegybe már bé van ültetve egészen, mintegy két véka Cser és bikkmagot szintén el ültetünk. A körül sánczolást már néhány nap alatt bevégezik. Ma kezdék hozzá a’ Malomkertbe a Kenderáztató tó és halastó ki ásatásához. A hegybéli fák mintha hóval volnának fedve úgy néznek ki a sok virágtól. Ottan a’ kopárabb helyeket elvetém esparzett, lohere és feketeborssal hogy az egész hegy szépen bégyepesedjen. Az itteni also kertet már tökéletesen bé ültetők fákkal, úgy hogy ennél többet nem is ültetendünk, csak ezután a’ hiányokat kell potolnunk.”⁶⁸

Tavasszal sok esetben az egész család a fákat takarította a rügyeket támadó hernyók ellen: „Nálunk eddig elő 100 napszám fordítodott ezen veszedelmes pusztított ki irtására” – írta az ifjabb István ugyancsak 1857-ben. De nem pusztán az élősködők, hanem időnként az éghajlati tényezők is megkeserítették a kertészkedők napjait. 1857 júniusában például a sorozatos árvíz okozott tetemes károkat: „Csak a’ Malomkertbe néhol egy ölnél magasabb Víz volt és 160 darab szilva fánál többet ki dőltött. Három nap olta azok felszabadításával és tisztításával kínlódnunk. A’ Mezőn törökbuza földeinket tevé tönkre. Az idén már 5-ször vala májustól nagy árvizünk, kétszer mindég jóval nagyobb mint 1843-ba a’ Baczoni romláskor. Isten tudja még hogy telik el e nyár”.⁶⁹

A különböző fajfajta telepítési stratégiáját erőteljesen befolyásolta a kereslet. Egy-egy sikeres értékesítési akció jól követhetően megszabta a következő esztendő bővítési munkálatait: „Édes Atyus a’ sok baj és gondja mellet hála istennek egészen az öszön igen sokat dolgoztatot újra egy nagy szilvást ültetett mindegy 1300 darab fával a’ malom meleti rétbé az

ugynevezet Laczi kert s az udvarba valo kert is növelte most négy szegletü meg kapta a szomszédtol azt a kis szegletet a bé ültette fákal, most is még mind dolgoztat mikor a fagy engedi (...) Az idén szép hasznuk volt édes Atyuséknak a’ szilvából, öszesen kaptak mindegy 1250 váltoforintot azon kívül sokat aszaltak s szilva izet is főztek vagy 90 kupát, egyéb gyümölcs nem volt olj bőven”.⁷⁰

Bár a Zathureczkyek gyümölcsöseiben ezres mértékben ültették a csemetéket, és állandó tevékenység volt az oltás, a csemetekert bővítése, 1879-ben a Székelyföld közgazdasági állapotát felmérő Kozma Ferenc már említésre érdemesnek sem tartotta ezt: „Nevezetesebb gyümölcs-iskola a Székelyföld közelében eddigelé csak Fejéregyházán volt, melyből gr. Haller Ferencz részint mérsékelt árban, részint egészen díj nélkül is sokat nyújtott a székelységnek. Ezenkívül egyes buzgó pomologok és ügybarátok fáradoztak sikerrel a gyümölcsmesítés terjesztésében, pl a bágyi (Udvarhelym.) ev. ref. lelkész Veres Ferencz, ki, mint korábban Kozma Gergely, marosszéki unitárius pap, valóságos missionáriusként működik e téren a maga vidékén. Ujabbán nagyobb terjedelmű gyümölcsiskolát állított Pálffy Dénes Tarcsafalván (Udvarhelym.)”.⁷¹ A Zathureczky család mintagazdasága ekkorra már valószínűleg elvesztette korábbi jelentőségét.

A gyümölcskertészet mellett természetesen a gabonatermesztéssel és a hüvelyes növényekkel is kísérleteztek. Ennek nem lehetett az erdővidéki övezetben túl nagy hozama, viszont a Zathureczkyk által alkalmazott háromfordulós vetésrendszer a korszak gazdasági szintjéhez képest fejlettebb gazdaságot feltételezett.

Bár az idősebb Zathureczky István levelezéséből csaknem semmi sem maradt fenn, néhány hozzá intézett levél arra utal, hogy intenzív kapcsolatot tartott kora híres gazdasági szakértőivel, és saját tapasztalatait a másokkal folytatott beszélgetések révén mélyítette el. Így például a zsigó Wesselényi-uradalom híres mezőgazdája, Kelemen Benő⁷² 1863-ban a következő levéllel fordult Zathureczky Istvánhoz: „Kedves Barátom ara kérnélek tudatnád velem ha a fülei hámorba készítenek é még cséplő gépet s az eddig készítettékből vidéketeken vane vagy egy használatban s minő eredménnyel. S ha célnak meg felelő gépet tudnak ki állítani mi egynek ára? S mikorra tudnak egyet ki állítani? Engedj meg hogy ily vállalattal terhellek de ha tőled kaphatok tájékoztatást az aztán teljesen ki elégítend”.⁷³ A levél is jelzi, hogy Zathu-

⁶⁸ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 113–114. Az itt leírt birtokrészek Barót keleti bejáratánál az ún. *Szőlős* vagy *Cserés*, amelynek burgundi szőlő telepítéseit Orbán Balázs is emlegeti (Vö. ORBÁN Balázs 1868, 214), valamint alatta a *Malomkert*.

⁶⁹ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 121–122.

⁷⁰ Uo., 140–141.

⁷¹ KOZMA Ferenc 1879, 207.

⁷² A Kelemen Benő név alatt minden bizonnyal azt a Kelemen Bénéiamot kell értenünk, aki óriási szerepet játszott a Wesselényi-uradalom gépesítésében, valamint az erdélyi első mintagazdaságok megteremtésében. Kelemen Benjáminról lásd bővebben CSETRI Elek 1957.

⁷³ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 249.

reczky István baráti viszonyban volt Kelemen Benővel (apatársa is volt), másrészt jelzi, hogy Kelemen Benő megbízott az erdővidéki úr gépekről alkotott szakvéleményében. Bár az erdővidéki Zathureczky-birtokról egyelőre még nem sikerült gazdasági leltárt találni, e rövid levél is jelzi, hogy a baróti és olaszteleki mintagazdaságokban – akárcsak a korábban emlegetett Szentkereszty-uradalomban – nagyobb mérvű gépesítés is lehetett. A nagyobb mérvű gyümölcsaszalás ugyanakkor korszerű aszalóberendezések meglétére utalhat.

De nem pusztán az apa, hanem a Zathureczky család más tagjai is folytatták a szakszerű mezőgazdálkodást, éspedig a különböző nemesített vetemények vidékünkön való meghonosításával is kísérleteztek. 1852-ben Zathureczky Mária nyujtói kertjébe szüleitől „kifli pityókát”, „saláta pityókát” és „telelő hagymát” kért, mivel ezeket a magokat új lakóhelyén nem lehetett beszerezni.⁷⁴ A jó minőségű terményeket ugyanakkor a beinduló gazdasági kiállításokon is népszerűsítették: az Imecsfalván élő Zathureczky Emília és férje Cserey János „azon álhatatos buzgalmaért, melyet a honi hüvelyes vetemény termelésben 1860 szeptember 30-ik napján Kézdivásárhelyen tartott gazdasági és termény kiállítási versenyen kiállított jeles faju lencséjével tanúsított”, 1861-ben Gróf Mikó Imre aláírásával dicséző oklevelet kapott.⁷⁵

Ugyanakkor a nyugaton élő, katonai pályán lévő testvér, Zathureczky Károly egy-egy Európában jól bevált, itthon ismeretlenebb gazdálkodási ágazat meghonosítását javasolta, a remélt jövedelemtöbblet elérése céljából. 1864-ben például arról faggatózott, hogy „mi sikerre volt és van ki látás az seljem és eperfa tenyésztésére?”⁷⁶ Az erdőgazdálkodás folytatására is ő buzdította a testvéreit és a szüleit: „Az erdőkre nézve azon meg jegyzésem van, bár forditanának nálunk nagyobb gondot általjában az erdő gazdálkodásra és használatra, hogy ne végtére oda jussunk mint itten a rossz erdő kezelés mián. Más felől Erdélyt és a Kárpátokat nagy előny ketsegteti, mert társulatok szándékoznak alakulni mostan előre Erdély erdőit ki aknázni hajóépítési fákra. Különösön tsere, szilfa és fenyő fáknak nagy a jövője, már fiumei kereskedő házak Aradon tul Erdély szélén dolgoztatnak s ma holnap tovább is mivel rendkívül meg kezdet a hajó építésre szükséges fa apadni. Sok még meg bánja ki legelő kedviért az erdőt ki irtotta, annak nagyob hasznát vette volna. Más felől a Donga fát is nagy mérvben dolgoztatják”.⁷⁷

A Zathureczky család nagyobb mérvű állattenyésztéssel is kísérletezett. Tudomásunk van róla, hogy az 1857-es baróti árvíz a falu határából a majorból 450 bárányukat vitte el, amelyből csupán 8 darab élte túl a pusztítást. A belső udvarban végzett mentőmunkálatokról szóló beszámoló ugyanakkor azt is jelzi, hogy ezenkívül még számos állat tenyésztésével foglalkozott a család: „a' malatzokat mind ki hajhászámb éji lakjokból és még elég korán felhajtám a' felső udvarba az Lo Istáló melletti Ganéj domb tejére, ezen működésem alatt a Biroval szintén a' nagy Sertéseket aklaikból ki botsátám és szerencsésen az udvaron át veretém úgy hogy csak egyet a' gyengébbek közül sodra magával el a Víz, azonban a' nagy Csűr háta megett ez is ponkosabb lévén a hely meg marada. A' Disznokat és hon lévő tehen és Bivalakat hamar biztosítva (annyiba mennyibe lehetett az az a pajták ajtait bé rakva ganéjjal) kezdém a' pinczék védelmezését”.⁷⁸

A Zathureczky család gazdálkodási habitusáról összegzőképpen elmondható, hogy előrevetítették a 19. század végi vállalkozói, piacorientált életformát. A századvég mentalitásbeli változásait, az individualizálódó egyén közösségi gondolkodásmódból való kitörési kísérleteit már egyértelműen a polgári életforma felé való tendálásként értékeli a szakirodalom.⁷⁹ A gazdasági vállalkozások alatt az újabb szakirodalom is azt a gazdálkodói habitust érti, melynek mind munkaszervezésében, mind idő- és pénzbeosztásában a piaci igények, és nem a hagyományos közösségi érdekek a mérvadóak,⁸⁰ és amely kezdeményezőként lép fel, hogy később strukturálisan és funkcionálisan is új szerveződési formák kialakulását generálja a hagyományos társadalomban.⁸¹ Az új életstratégiák feltérképezése persze a Zathureczky család esetében még inkább csak egyéni próbálkozások szintjén maradt, és nem eredményezett olyan változási folyamatokat, amelyek kihatottak az egész társadalom működésére.

A Zathureczky család által művelt tudatos gyümölcskertészet, állattenyésztés, mintagazdálkodás azonban nem pusztán a népes család pillanatnyi létfenntartásának a biztos záloga, hanem egyben hosszútávú stratégia alapja is volt. Egyben megelőlegezte azt a gyors alkalmazkodási képességet, amely a későbbiek folyamán a tényleges vállalkozói réteget jellemezte: a család villámgyorsan felmérte, mikor mit érdemes cselekednie, minek van piaca, mibe érdemes befektetnie, csupán ezek révén tudta megteremtetni a nagy család fenntartásához szükséges pénzalapot.

⁷⁴ Uo., 29v.

⁷⁵ SÁL, Fond 74, Fasc XXX, o. n.

⁷⁶ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 268.

⁷⁷ Uo., 331–332.

⁷⁸ Uo., 121–122.

⁷⁹ KÓSA László 1998, 40–42.

⁸⁰ KISS Antal 2002, 90.

⁸¹ SÁRKÁNY Mihály 2005, 37.

A Zathureczky család szerepe Háromszék iparának fejlesztésében

A 19. század közepén Háromszéken és Bardoc fiúszéken még igen fejletlen volt az ipar, a nagybirtokos családok működtettek néhány üvegcsúrt, néhány kisebb vasöntöde üzemelt.⁸² 1865-ben a 195-ös számú törvényjavaslattal indítványozták a Magyar Királyság és Erdély területén nyolc kereskedelmi- és iparkamara létrehozását, amelynek fő feladat körévé a honi ipar felügyeletét, az ipar fellendítése érdekében tett indítványok megfogalmazását, a kereskedelem és ipar érdekeinek együttes képviselést tették. A tervezet szentesítésére viszont csupán a Kiegyezés után, 1868. április 30-án került sor. Székelyföld képviselést a brassói iparkamarára (Csíkszék, Háromszék, Udvarhelyszék), valamint a kolozsvári iparkamara (Marosszék, Aranyosszék) bízták.⁸³

A helyi politikai körökben hamar tudatosodott az, hogy a brassói iparkamara nem fogja Székelyföld érdekeit képviselni. Ezért belső és külső szervezkedésekre, országgyűlési interpellációkra került sor.

A háromszéki termelést csupán úgy lehetett versenyhelyzetbe hozni, ha gépekkel működő gyárakba történik a befektetés, mivel a sorozatgyártással nagyobb mennyiséget lehetett előállítani. A gyáripar megteremtését viszont a tőkehiány, valamint a hitelek folyósító bankok hiánya késleltette. A feladat tehát többirányú volt: az iparhoz pénzintézetekre, munkaerőre volt szükség.

A 19. századi Háromszéken – a tőkehiány miatt – a malomiparnak és a szeszgyártásnak alakult ki nagyobb hagyománya. A malmok működtetését segítették a gyors vizű patakok, a szeszgyártást pedig a kisüzemi gyakorlat. Nem véletlen tehát, hogy a Zathureczky családból is az első iparfejlesztők a szeszgyártással próbálkoztak. Ehhez nem kellett nagy alaptőke, csupán néhány pálinkafőző üst és nagyobb mennyiségű gabona vagy gyümölcs.

A Zathureczky családban a szesz előállításával a Háromszéken, Erdővidéken élő második generáció kezdett kísérletezni, így ipari tevékenységük a 19. század második felében bontakozott ki. Valószínű, a kísérletezés a családi minták nyomán kapott nagyobb lendületet. A Mezőtelegden élő Zathureczky Gedeon már 1852-ben szeszt készít, mégpedig elég jó üzleti érzékkel: akkor, mikor a partiumi szeszfőzők mind ráfizetéssel dolgoztak, Gedeon 32 000 icce 35 fokos szeszével 3 hónap főzés után 1100 forint tiszta jövedelmet szerzett, amelyet új birtokok vásárlásába

fektetett be.⁸⁴ Mivel vagyona látványosan gyarapodott, a Székelyföldön élő testvérek is kedvet kaptak az új ipar üzésére. 1857-ben Zathureczky István már arról számolt be, hogy Baróton „László a Szeszt gyártattya, nála is a pénzszüke uralog, külömben egészséges, néha néha egyett egyett korhelykedik, de már ritkább esemény mint szokott volt, s talán csak lassanként egészen ki marad”.⁸⁵

A Zathureczky család másik tagja, Gyula Papolcon próbálkozott szeszgyár működtetésével, pár évvel a Kiegyezés után. A gyár indulásához – amint egy Szentiványiné Zathureczky Mária által írott levélből megtudhatjuk – nagybátyja adta az alaptőkét: „Gyula kétszer járt Barothon, néki is kelemetlensége volt alig tudja gyárát megindítani pénz nemléte miatt, bátsit kedves oldalbordája úgy fel hergelte hogy nem akart semit adni, sőt készült hogy megsemmisíti végrendeletét és jótékony célokra hagy mindent. Gyula már egész eltsügedve volt, idegentől pénzt nem kapván hipotéka nem lévén fekvő birtok, de valahogy tüstént vissza menne Barothrol irta nekem, hogy bátsi meggondolkodot, adot pénzt költsön és e hó közepén⁸⁶ megindul a gyár”.⁸⁷

A Zathureczky Gyula gőzszeszgyáraként indult papolci szeszgyár a 19. század végéig működött, és épülete a mellette lévő nagyméretű gabonással még az 1950-es években is látható volt.⁸⁸ Olyan kisebb kapacitású üzem lehetett, amilyenre e századból több adatunk is van Háromszék falvaiból és városaiból. A 19. század végén a gyár működését Barótra tehetete át Gyula. A háromszéki millenniumi emlékkönyv kimutatása szerint már ott működött, az üzem évi feldolgozott termékmennyisége 72 592 kiló maláta volt, ebből a 45 540 liter szesz mellett évi 45 marhát sikerült hizlalni. A Zathureczky-féle szeszgyár ekkor nem számított a Háromszéken működő 26 szeszgyár legnagyobbjai közé, messze elmaradt Kézdivásárhely, Bodola, Sepsiszentgyörgy szeszgyárai mögött.⁸⁹

A Zathureczky-levelezés nagyobb reménnyel ismerteti a Zathureczky Gábor vállalkozását. Gábor egy másik, helyi gyártásban kisebb konkurenciájú szeszszesital, a sör előállításával és forgalmazásával kísérletezett. A családi érdeklődés erre adott volt, ifjabb Zathureczky István a kufsteini fogságban a komlótermelést is tanulmányozta leírásban. A gyár üzembe helyezése szintén 1869-ben kezdődhetett meg, és a levelezés arra utal, hogy a szokatlan üzlet kockázata miatt az atya ellenállásába ütközött: „Szegén Gáboris nagy küzdelemel tud sör házával elő haladni. Tudja Isten atyusnak hogy megváltozott természete, harag-

⁸² Vö. CSEREY Zoltán 2006.

⁸³ *Magyar Országgyűlési Naplók*,

lásd: <http://www3.arcanum.hu/onapmuta/a101222.htm>.

⁸⁴ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 24–25v.

⁸⁵ Uo., 110.

⁸⁶ 1869. november.

⁸⁷ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 356–357v.

⁸⁸ BEDE Erika 2001, 71–72.

⁸⁹ NAGY Elek, ifj. 1899, 179.

szik szegén Gáborra és semivel segíteni nem akarja, pedig mily tiszta nyereségy lesz ha fel áthat a ser ház. Szegént mindegyre elutasítsa a háztól. Mili mondta hogy Decemberen tul nem ad kosztot sem néki sem Köpének a főzőnek, bár legaláb ezen két személyre valo kosztal let volna segítve. De szegén Gábor mégis segedetlen munkálkodik, most a nagy jégvermet készítette a Zsiga kertbe a szilva fák felől”.⁹⁰

Testvérei javaslatára Gábor a sör palackozására is kísérletet tett, 1870-ben Sepsiszentgyörgyön Pál Istvánnál próbálkozott az üveges, azaz „pánteliás sör” forgalmaztatásával.⁹¹

Valószínű, hogy Zathureczky Gábor sörgyára nem volt hosszú életű, kiépülését és fejlődését megakadályozta a pénzhány, valamint a nagyszabeni, brassói, földvári gyárak versenyelőnye. A baróti Erdővidék Múzeuma tulajdonában van egy Baróti Sörgyár Köpe Vilmos feliratú üveg, további kutatások talán fényt derítenek arra, mikor vehette át az egykori főző a gyárat.⁹² A századvégen azonban már csupán három sörgyár volt Háromszéken, amelyek Sepsiszentgyörgyön, illetve Kézdivásárhelyen működtek.⁹³

Az 1850-es évek végére nyilvánvalóvá vált hogy Székelyföld iparosodásának két jelentős akadálya van: az egyik a gyárakban alkalmazható gépek hiánya, a másik pedig az iparosításra fordítható tőke hiánya. A befektetéseket ugyan a brassói kereskedelmi bank hiteleivel, valamint a bécsi bankokban létrehozott kötvényekkel próbálták anyagilag fedezni,⁹⁴ ám hamarosan rájöttek, hogy az idegen bankok magas kamatait nem tudják fizetni, és a bankok ráadásul nem feltétlen megbízhatóak. 1859-ben három Zathureczky testvér pénze elveszett egy szélhámos bankigazgató kezén.⁹⁵ Mindezek a problémák arra késztették a Zathureczkyeket is, hogy tevékenyen részt vegyenek a háromszéki takarékpénztárak, bankok, gyárak létesítésében vagy arra irányuló kísérletekben.

1871-ben szervezkedésbe kezdtek a birtokos háromszéki családok. A brassói Oskar Luckhardt mérnöktől egy 4–6 lóerejű gőzgépet, 3 különböző nagyságú esztergát, 1 fűrőgépet, egy *ventilator*, *transmissiókat*, kis öntödét, asztalos- és kerékgyártó felszereléseket rendeltek meg közösen, egy „Gépgyár társulat” létrehozása céljából. E felszerelések kifizetését a következők vállalták magukra: Gr. Kálnoky Dénes, Székely Gergely, Csoma Károly, Bartha János, Nagy István, Koncz György, Temesvári János, Johann Gött, Gr. Mikes Benedek, Zathureczky Gyula,

la, Cseh Ignác, Sinkovits Ignác, Gr. Kálnoky Pál, Imre és Félix, Székely Dénes és Vida Dániel.⁹⁶ S bár nincs tudomásunk arról, hogy valaha is megvalósult volna a kezdeményezés, a jelentős felajánlott összegek mutatják, mennyire komolyan gondolták a gyár létrehozását. A felsorolt nevek közt ott láthatjuk a Zathureczky Gyula nevét, ez egyértelműen jelzi a családbeli vállalkozói mentalitás megerősödését.

A hitelezők számára az 1870-es évektől beinduló háromszéki takarékpénztárak igyekeztek biztonságosabb, kockázatmentesebb és átláthatóbb megoldásokat ajánlani.⁹⁷ Az elővigyázatosságra szükség is volt, mivel 1873-ban a bécsi tőzsdekrach következtében megingott az egész európai bankrendszer. Ez a válság megbénította a magyar bankok működését is, és Erdélyben is számos vállalkozás bukott meg.⁹⁸ A tőzsdei bizonytalanság és az egyre inkább kiterjedő gazdasági válság a Zathureczkyek életében is hatalmas törést okozott. Az 1870-es években valamennyi levél a nagymérvű nyomorról, eladósodásról, birtokok elidegenítéséről szól. A legstabilabb helyzetben lévő, Mezőtelegden, majd Céckén élő Gedeont veje hitelei vonták romlásveszélybe. Szentiványi Ignácné Zathureczky Mária így panaszkodott testvéreinek: „Poliékhozi tartozásunk is 3 évi kamatal felment 5700. Sokszor azt sem tudom, fejem hol ál, elgondolva mind a sok fizetni valokot. Süketfalvából nem tudunk eladni. Tólnai sem vesz és a mások igen kitsit ígérnek. A volderfi jóságrol December 15dik volt a terminus, de nem irt a Zsidó ugy látszik nints ki a pénze. Borzaszto a pénz zavar minden fele”.⁹⁹ A katonai táborokban tevékenykedő Károly kétségbeesetten könyörög pénzeért testvéreinek. A baróti és olaszteleki Zathureczky-mintagazdaság a munkáshiányt sínylette meg: a közelben elhaladó ágostonfalvi vasút építésére minden munkáskezet elvittek. Zathureczky Mária így ír erről Károlynak 1870-ben: „othon meg nem tudnád a gazdasági rendetlenséget szokni, már pedig medig szegén atyus él adig senki nem változtathat rajta. Most Gábornak az a terve hogy tavaszal ki adja 3 évre mind a földeket medig a vasuti munkálatok folynak mert dolgost adig leszen bajos kapni”.¹⁰⁰

A gazdasági stagnálás az 1880-as évekig tartott, ekkor újabb lendületet kapott Székelyföld ipara s hitelintézeteinek helyzete is. A fellendülés újból a felszínre hozta a Zathureczkyek tevékenységét is: az 1883-ban megalakuló Erdővidéki Takarékpénztár Részvénytársaságnak igazgatója és mindenese éppen

⁹⁰ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 356–357v.

⁹¹ Uo., 375–376.

⁹² DEMETER László 2011, 93.

⁹³ NAGY Elek, ifj. 1899, 179.

⁹⁴ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 115–116v.

⁹⁵ Uo., 120–120v.

⁹⁶ SÁL, Fond 53, Fasc. XV, 50.

⁹⁷ A Kézdivásárhelyi Takarékpénztár 1872-ben, a Háromszéki Takarékpénztár Részvénytársaság 1876-ban jött létre. (BOGDÁN Arthur – NAGY Elek, ifj. 1899, 189–190.)

⁹⁸ NAGY Róbert 2005, 83.

⁹⁹ SÁL, Fond 64, Fasc. VIII, 451–452.

¹⁰⁰ Uo., 491–491v.

az – ekkor már Baróton tevékenykedő – Zathureczky Gyula volt.¹⁰¹

Az 1880-as évek második felében azonban újból gazdasági hullámvölgybe jutott Erdély, melyet a párizsi tőzsdekrach és az osztrák-magyar–román vámháború generált.¹⁰² Valószínűleg egyre kétségbeejtőbb pénzügyi helyzete miatt döntött úgy Zathureczky Gyula is, hogy az 1880-as évek végén eladja a 14 582 kataszteri hold kiterjedésű papolci erdőbirtokait a Horn és Morpurgo cégnek, mellyel Háromszék legnagyobb ipartelepének kiépüléséhez járult hozzá.¹⁰³

Az eddig említettek ennek ellenére azt bizonyítják, hogy a Zathureczky család második generációjának közvetlen tevékenysége vagy közvetett üzleti lépései nagymértékben hozzájárultak Háromszék iparának, kereskedelmének, hitelintézeteinek kiépüléséhez.

Míg az első generációba tartozó id. Zathureczky István még kizárólag csak a földek gondozására, bérelésére, a mintagazdaságok megteremtésére alapozta családi gazdálkodási stratégiáját, addig a második generáció már továbblépett a pusztán földalapú gazdálkodói irányokon, az ipar és kereskedelem irányában próbálkozott, akkor is, ha ez a tevékenység a nehéz pénzügyi helyzet, a gazdasági válságok miatt a legtöbb Zathureczky esetében nem hozta meg a várt eredményeket.

Összegzés

A felvidéki származású, elszegényedett, Székelyföldre telepedett Zathureczky család jelentőségét ma elsősorban a Csereyné Zathureczky Emília által alapított Székely Nemzeti Múzeum révén ismeri a kultúrtörténet. A család azonban szerteágazó gazdasági, ipari, kulturális tevékenységével sokkal többet nyújtott az említett 19. századi térségnek. E vázlatos tanulmány – mivel az összefonódó gazdag családi levéltárak szisztematikus áttekintése és feldolgozása még folyamatban van – csupán felvillantja e gazdag örökség különböző aspektusait.

Birtokdirektori feladatkörök, valamint a baróti és olaszteleki mintagazdasága révén id. Zathurecz-

ky István olyan fontos kapcsolathálót teremtett, amelynek révén Erdély több főúri családja körében is ismertté vált. Kora ismert, számontartott gazdasági szakértője volt, akit számos környékbeli nemesi család foglalkoztatott a birtokain. Neve mégis feledésbe merült, holott neki sikerült helyreállítania a birtokavesztett család megfogyatkozott presztízsét is. Olyan, kereskedelemre termelő, vállalkozói életformát honosított meg e vidéken, amellyel megelőzte kora helyi viszonyait. Gazdasági háttér hiányában, szívos munkával és szaktudással sikerült családja számára életteret, birtokokat, jó házasságokat és társadalmi elismertséget szereznie. Ugyanakkor azok közé az idegenek közé tartozott, akiknek betelepődését elfogadta, életformáját pedig mintának fogadta el a 19. század végére a helyi társadalom. Kapcsolatai, jó döntései révén gyorsan alkalmazkodott a változó körülményekhez. Alakjában Székelyföld egyik első valódi gazdasági vállalkozóját ismerhetjük meg. Másrészt elismertségének záloga talán éppen az volt, hogy sohasem vált gazdag emberré, és a megszerzett vagyon egy része mindig a térség fejlesztését is szolgálta.

Id. Zathureczky István és gyermekei életében a székely reformkor, majd kialakuló polgári világ fontos jellegzetességeit ragadhatjuk meg. A család fontos feladatnak tekintette a gazdasági és kulturális intézményteremtést, a vidék anyagi és szellemi fellendítését. Jelentős gazdasági háttér hiányában is sikerült Háromszék gyümölcsstermesztésének, állattenyésztésének, mezőgazdaságának, iparának, bankrendszerének fejlesztésében vagy éppen megteremtésében kiemelkedő szerepet játszania. S bár a Kiegyezés utáni tőzsdekrachok, gazdasági válságok megingatták a Zathureczkyek anyagi helyzetét is, a gyors helyzetfelismerésből adódóan mindig sikerült talpon maradniuk.

A szétágazó rokoni hálózat és ismerősi kör, a fokozatosan kiépített bizalmi tőke, a család megbízható kulturális értékítélete Csereyné Zathureczky Emília számára is kiemelkedő fontosságú volt a Székely Nemzeti Múzeum megteremtéséhez.

¹⁰¹ BOGDÁN Arthur – NAGY Elek, ifj. 1899, 191.

¹⁰² NAGY Róbert 2005, 83.

¹⁰³ KÓCSI János 1899, 207.

Levéltári források

- Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy / Arhivele Naționale ale României Biroul Județul Covasna, Sf. Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi állami levéltár, SÁL)
 – Fond 14: *Sepsiszentgyörgy város iratai*
 – Fond 53: *Szentkatolnai Cseh család levéltára*
 – Fond 64: *Zathureczky család levéltára*
 Fasc. III, *Cserey és Zathureczky család iratai (1801–1850)*
 Fasc. VIII, *Zathureczky család levelezése (1851–1899)*
 – Fond 74: *Cserey Emília-kollekció*
 Székely Nemzeti Múzeum, Könyvtár, Sepsiszentgyörgy (SzNM, Kt)
 – *Gyászjelentő-gyűjtemény*

Irodalom

- BEDE Erika
 2001 *Papolt*, Erdély-Történeti Alapítvány, Debrecen.
- BENKŐ Samu
 1956 Az erdélyi műszaki és gazdasági értelmiség kialakulásának kérdéséről, in: Csetri Elek – Imreh István – Benkő Samu: *Tanulmányok az erdélyi kapitalizmus kezdetéről*, Tudományos Könyvkiadó, Bukarest, 97–140.
- BOÉR Hunor – BIRÓ Rózsa
 2002 A Székely Nemzeti Múzeum kezdetei, 1875–1881, *Acta (Siculica)* 2001/1 (*Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 125 éves jubileumára*, 1), T3 Kiadó, 2002, 7–58.
- BOGDÁN Arthur – NAGY Elek, ifj.
 1899 Pénzügy, in: *Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása ünnepére*, Jókai-Nyomda Részvénytársulat, Sepsiszentgyörgy, 187–202.
- CSEREY Zoltán
 2006 Háromszék gazdasági fejlődése a 19. század második felében és a 20. század első éveiben, *Acta (Siculica)* 2006/2, 137–145.
- CSETRI Elek
 1956 Gépek és korszerű mezőgazdasági eszközök meghonosítása a zsigó Wesselényi uradalomban 1848 előtt, in: Csetri Elek – Imreh István – Benkő Samu: *Tanulmányok az erdélyi kapitalizmus kezdetéről*, Tudományos Könyvkiadó, Bukarest, 7–44.
 1957 Kelemen Benjámint, a haladó gazdát. (Adatok az erdélyi racionális gazdálkodás 1848 előtti történetéhez), in: Bodor András et alii (szerk.): *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Tudományos Könyvkiadó, Bukarest, 157–178.
- CSOMA Zsigmond
 2005 Egy felsőöri népiskolai kéziratos gyümölcsstermesztési jegyzet 1856-ból, és tanulságai, *Ethnographia*, CXVI, 2, 183–246.
- DEMETÉR László
 1999 Ifjú alsózathurcsai Zathureczky István székely huszárszázados levelei a fogságból, *Acta (Siculica)* 1999, 165–184.
 2011 A baróti Erdővidék Múzeuma, in: Kinda István (szerk.): *A Székely Nemzeti Múzeum*, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 91–94.
- GÖDRI Ferenc, ifj.
 1899 Sepsiszentgyörgy város története, in: *Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása ünnepére*, Jókai-Nyomda Részvénytársulat, Sepsiszentgyörgy, 73–100.
- HERMANN Róbert
 1997 Zathureczky István székely huszárszázados emlékirata 1849–1956, *Acta (Siculica)* 1996/1, 323–342.
- KISS Antal
 2002 Magánvállalkozók és a hagyományos értékrend, in: Szilágyi Miklós (szerk.): *Utak és útvesztők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999*, MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 89–108.
- KÓCSI János
 1899 Erdőgazdálkodás, in: *Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása ünnepére*, Jókai-Nyomda Részvénytársulat, Sepsiszentgyörgy, 202–210.
- KÓSA László
 1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*, Planétás Kiadó, Budapest.
 2001 „Hét szilvafa árnyékában”. A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon, Osiris Kiadó, Budapest.
- KOZMA Ferenc
 1879 *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota*, Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet, Budapest.
- LINTON, Ralph
 1997 Státus és szerep, in: Bohannan, Paul – Glazer, Mark (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*, Panem Kiadó, Budapest, 267–283.

- MOLNÁR István
2009 Adalék a Nyikó mente népi mezőgazdálkodásának ismeretéhez, *Acta Siculica 2009*, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 585–593.
- NAGY Elek, ifj.
1899 Az ipar, in: *Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása ünnepére*, Jókai-Nyomda Részvénytársulat, Sepsiszentgyörgy, 160–184.
- NAGY Róbert
2005 Külföldiek tőkebefektetései a dualizmus kori Erdélyben, *Korunk*, 2005/10, 81–89.
- ORBÁN Balázs
1868 *A Székelyföld leírása...*, I, *Udvarhelyszék*, Pest.
- PÁLMAJ József
2000 *Háromszék vármegye nemesi családjai*, Sepsiszent-György 1901.
- SÁRKÁNY Mihály
2005 Vállalkozók Varsányban: mezőgazdaság és azon túl a nagyvilág, in: Schwarcz Gyöngyi – Szarvas Zsuzsa – Szilágyi Miklós (szerk.): *Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken*, MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 37–46.
- SZŐCSNÉ GAZDA Enikő
2011 A társadalmi struktúra változásai Háromszéken a 19. század második felében – a 20. század elején: az értelmiségi réteg kialakulása, *kézirat*.
- TAKÁCS Péter
2002 *Háromszék parasztvallomásai 1820-ból* (sajtó alá rendezte, közreadja Takács Péter), Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen.
- TIBOLDI Zoltán
2003 Háromszék nagyasszonya Kelemenné Zathureczky Berta, *Erdővidéki Lapok*, 2003/3, 28–29.
- V. WINDISCH Éva
2004 Az értelmiség létszámának kérdéséhez 1784–1809, in: Faragó Tamás (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete a 18–19. században*, I, Dico Kiadó – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 308–315.
- ZATHURECZKY Miklós, dr.
1941 *Zathureczky és Dávid ikersaládok története (1200–1941)*, Jövő Nyomdaszövetkezet, Budapest.

Familia Zathureczky în secolul al XIX-lea – studii de istoria economică și culturală (Rezumat)

Anumite familii de „honoratior” au jucat un rol semnificativ în istoria Ținutului Trei Scaune. Printre acestea se numără și familia numeroasă Zathureczky provenind din partea de sus a Ungariei (teritoriul se află azi în Slovacia), mulți membrii ai familiei devenind liderii *intelligenței* economice și culturale ale regiunii. De aceea prezentarea familiei dispărută deja din regiunea noastră o vom face tocmai în Anuarul Muzeului Național Secuiesc, deoarece și fondarea Muzeului Național Secuiesc este strâns legată un membru al familiei – Emília Csereyné Zathureczky. Comunitatea Ținutului Trei Scaune a clasificat în mod automat fiecare membru al familiei în categoria de *intelectuali*: erau oameni știutori de carte, calificați care au contribuit cu forțe creative la dezvoltarea economică și culturală a regiunii. Deși aveau origini nobile, cariera lor era deja una tipic „honoratior”: nu-și câștigau existența din proprietățile moștenite în Ungaria, ci au încercat să fructifice veniturile câștigate din activitățile lor și astfel onorariul devenit aspectul principal al strategiei de viață a familiei.

The Zathureczky Family in the 19th Century – Outlines Regarding Economic and Cultural History (Abstract)

Some “honoratior” families played a significant role in the history of Háromszék region. One them was the numerous Zathureczky family originating from Upper Hungary (today Slovakia); many members of the family became leaders of the economic and cultural *intelligence* of the region. We’ve decided to present the family in the Yearbook of Székely National Museum, since the foundation of the museum is closely related to one member of the family – namely Emília Csereyné Zathureczky. The community of Háromszék region classified all members of the family as *intellectuals*: they were lettered and qualified people who contributed with creative force to the economic and cultural development of the region. Although they had noble origins they had a “honoratior” way of life: they didn’t make a living from the properties they inherited in Upper Hungary, instead they tried to fructify their income earned from their work so honorarium became the most important aspect of the family’s life strategy.